

การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อลดการใช้สารเคมีในการเกษตร

กรณีศึกษาตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

จักรกฤษณ์ ปัญญาพงษ์* และ พงษ์ศักดิ์ อ้นมอย

Community Participation to Reduce the Agricultural Chemical Using : Case Study of Tumbol Chaichumpol Amphur Laplae, Uttaradit Province

Jakkrite Pinyaphong* and Pongsak Onmoy

โปรแกรมวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

Program of Health Science, Faculty of Science and Technology, Uttaradit Rajabhat University

*Corresponding Author : Pinyaphong@hotmail.com (J. Pinyaphong)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทเกี่ยวกับการใช้สารเคมีในการเกษตรของเกษตรกรตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ และศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดการใช้สารเคมีในการเกษตร โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เก็บข้อมูลเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพจากการศึกษาเอกสาร การสำรวจพื้นที่ การใช้เทคนิคสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก ในระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน วิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ก่อนดำเนินโครงการเกษตรกรเมื่อมีปัญหาจะขาดการรวมกลุ่มกันเพื่อปรึกษาหารือ หาแนวทางในการแก้ไขปัญหา โครงการนี้ได้เปิดโอกาสให้เกษตรกรมาพูดคุยปัญหา แลกเปลี่ยนความคิด ทำให้ทราบลักษณะปัญหาที่คล้ายกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน จึงได้ร่วมกันคิดรูปแบบการลดการใช้สารเคมีในการเกษตรในชุมชน เพื่อลดต้นทุนการผลิต รูปแบบที่ได้คือการสร้างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกหอมแดง ทดลองปลูกรูปแบบใหม่เพื่อลดการใช้สารเคมีในการเกษตร สร้างความตระหนักถึงผลกระทบของสารเคมีต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อม ซึ่งเกษตรกรแกนนำสามารถนำไปขยายผลให้กับเกษตรกรรายอื่นต่อไป

ผลกระทบเชิงพัฒนา คือ มีการใช้สารเคมีในการเกษตรลดลง ลดต้นทุนในการผลิต เกษตรกรมีการรับรู้สุขภาพดีขึ้น เกิดความสามัคคีในชุมชน ประชาชนได้ร่วมกันแก้ไขปัญหา โดยมองปัญหาการใช้สารเคมีในการเกษตรเป็นปัญหาของส่วนรวม เกิดการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มในชุมชน ซึ่งถือเป็นพลวัตของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปควรมีการพัฒนาศักยภาพของชุมชน และองค์กรท้องถิ่น รวมถึงการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นให้มีมูลค่า การเรียนรู้เช่นนี้ทำให้เกิดสำนึกใหม่ เกิดการตระหนักรู้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เริ่มจัดระเบียบชีวิตของตนเองซึ่งนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ได้ในชุมชนโดยใช้ปัญญาต่อไป

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วมชุมชน การลดการใช้สารเคมีในการเกษตร

Abstract

The objective of this research was to study on agricultural chemical using of the farmer in Tumbol Chaichumpol Amphur Laplae, Uttaradit Province and investigated the community participation. Quantitative and qualitative data was collected by document study, survey, focus group and in-depth interview for 18 months. Data was analyzed by content analysis.

The study revealed that before the project was processed, the farmer did not make a concerted effort in order to find the solution. This project gave them an opportunity to talk together, and exchanged ideas, in order to realize that they collectively were facing the same problem. Therefore, they helped each other thinking to reduce the using of agricultural chemical in their community. The pattern which constructed from participation of community was the network building of farmers who cultivated the red onion by new method to reduce the chemical using. The farmers were realized about the impact of there chemical substance to their health and environmental which they could extend to other farmers.

The effects of the development were the reduction of agricultural chemical substance and the cost of production, better health, result of collective problem recognition and adopting corrective measures in unity. A learning network in the community group was formed. These were dynamic developments for holistic public participation.

To sustain the development, the potential of community, the local agency and valuable local resource management should be developed further. There learning cause the new recognize, awareness, behavior makeover and began order own life which level at solving the other problem in community using intellect.

Keywords : community participation reducing, the agricultural chemical using

บทนำ

ประเทศไทยมีการใช้สารเคมีในการเกษตรมากที่สุดประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในแต่ละปีไทยต้องนำเข้าสารเคมีในการเกษตรมากถึงราวปีละ 4 ล้านตัน หรือ 4,000 ล้าน กิโลกรัม แยกเป็นการนำเข้าปุ๋ย 3.5 ล้านตัน (ปี 2544) และสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชอีก 60,543 ตัน (ปี 2544) แนวโน้มการใช้สารเคมีในการเกษตรในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้จะมีบางช่วงที่ทรงตัวหรือลดลงบ้างเล็กน้อย แต่โดยรวมเพิ่มมากขึ้นไม่ต่ำกว่า 4 เท่าในระยะเวลา 15 ปี ปริมาณการนำเข้าปุ๋ยเพิ่มจาก 786,341 ตัน (ปี 2523) เป็น 3,313,313 ตัน (ปี 2538) ส่วนมูลค่าการนำเข้าปุ๋ยเพิ่มจาก 13,550 ล้านบาท ในปี 2537 เป็น 20,463 ล้านบาท ในปี 2544 (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2546)

เกษตรกรในพื้นที่ภาคเหนือส่วนใหญ่จะประสบปัญหาผลผลิตตกต่ำ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากคุณภาพของดินเสื่อม อันเนื่องมาจากเกษตรกรไม่มีวิธีการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน มุ่งแต่ใช้ปุ๋ยเคมี ยิ่งทำให้คุณภาพของดินเสื่อมลงไปเรื่อย ๆ และทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ที่ผ่านมามีหน่วยงานของรัฐได้ส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการบำรุงดินอยู่บ้างโดยเฉพาะในภาคอีสาน แต่ในภาคเหนือพบว่ายังมีน้อยมาก เพราะมีเงื่อนไขหลายอย่างที่ยังเป็นข้อจำกัดในการนำไปปฏิบัติของเกษตรกร เช่น เกษตรกรไม่มีความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนวิธีการปฏิบัติที่มากพอ และที่สำคัญ เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีความมั่นใจว่าจะได้ผลจริงหรือไม่ จึงไม่กล้าทดลองปฏิบัติ

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น เกี่ยวกับการใช้สารเคมีในการเกษตร ของเกษตรกรตำบลชัยชุมพล พบว่า มีการใช้สารเคมีในปริมาณมาก อีกทั้งเกษตรกรยังไม่ตระหนักถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม เหตุผลดังกล่าวคณะวิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดการใช้สารเคมีในการเกษตร โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาการแก้ปัญหา

อย่างบูรณาการในชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์และวิธีการ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะการใช้สารเคมีในการเกษตรในการปลูกหอมแดง 2 ระยะ คือ หอมแดงที่ปลูกในช่วงฤดูฝน (เดือนตุลาคม – ธันวาคม) และการปลูกหอมแดงช่วงฤดูร้อน (เดือนมกราคม – มีนาคม) พื้นที่เพาะปลูกในตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม PAR (Participatory Action Research) เพื่อให้ชุมชนและนักวิจัยเรียนรู้ร่วมกันในการวิจัย โดยคณะวิจัยกับชุมชนที่ศึกษาร่วมกัน ค้นหาปัญหา วางแผน แสดงความคิดเห็น ร่วมกันในการดำเนินการพัฒนา ร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนาที่เกิดขึ้น และร่วมกันติดตามประเมินผลการพัฒนา

การเก็บข้อมูลแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ข้อมูลเชิงปริมาณได้จากการใช้แบบสอบถาม ข้อมูลสถิติจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุตรดิตถ์ กรมวิชาการเกษตร และเกษตรอำเภอลับแล ข้อมูลเชิงคุณภาพได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การทำเวทีประชาคม การสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview)

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Data) โดยสถิติเชิงพรรณนาเป็นจำนวนร้อยละ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data) โดยวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

กิจกรรมที่ต้องการทดลองใช้ในการวิจัยคือรูปแบบการลดการใช้สารเคมีในการเกษตร ซึ่งได้จากการร่วมกันคิดของแกนนำและองค์กรในชุมชน

ผลสัมฤทธิ์จากการวิจัยวัดได้จาก เกษตรกรลดการใช้สารเคมีในการเกษตร การเกิดเครือข่ายเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีในการเกษตรระหว่างชุมชน ศักยภาพของผู้นำชุมชนที่พัฒนาขึ้น การดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่องหลังจากเสร็จสิ้นโครงการโดยชุมชน

ผลการศึกษา

1. บริบทของชุมชนเกี่ยวกับการใช้สารเคมีในการเกษตร อาชีพหลักของชุมชนคือเกษตรกรรม โดยปลูกหอมแดง สลับกับการปลูกข้าว และพริก อีกทั้งหอมแดงของอำเภอลับแลยังมีชื่อเสียงเกี่ยวกับพันธุ์ที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาด การปลูกหอมแดงจะปลูกปีละ 2 ครั้ง คือช่วงเดือนตุลาคม-ธันวาคม ซึ่งเรียกว่าหอมฝน และช่วงเดือนมกราคม – มีนาคม เรียกว่าหอมแล้ง โรคที่จะเกิดขึ้นก่อนการเก็บผลผลิต มี 3 ชนิดคือ รากเน่าเกิดหลังจากปลูก 1 สัปดาห์ โรคใบจุดสีม่วงเกิดหลังจากปลูก 2 สัปดาห์ และแมลงหนอนกระทู้กัดกินใบหอม เกษตรกรจะมีการป้องกันโดยใช้ยาฆ่าแมลงประมาณ 3 ครั้งก่อนที่จะเก็บผลผลิต ผลกระทบทางสุขภาพที่ได้รับจากการใช้สารเคมีในการเกษตร คือ เกษตรกรบางรายเกิดตุ่มไสบริเวณง่ามนิ้ว มีอาการใจสั่น เป็นลม กระบวนการเก็บหอมเชื้อเพื่อใช้เพาะพันธุ์ในฤดูกาลต่อไปจะมีการนำหัวหอมแดงที่แห้งแล้วมาผสมกับปูนขาวและยาฆ่าเชื้อซึ่งเป็นสารอันตราย ปัจจุบันรัฐบาลได้สั่งห้ามจำหน่ายแต่เกษตรกรก็ยังมีอาการลักลอบซื้อขายในชุมชน อย่างไรก็ตาม

เกษตรกรบางรายมีการใช้สารชีวภาพในการกำจัดศัตรูพืช ส่วนเกษตรกรที่ไม่ใช้สารชีวภาพเนื่องจากต้องมีการใช้อย่างต่อเนื่องจึงจะเห็นผล และเกษตรกรคิดว่ามีขั้นตอนยุ่งยาก

เนื่องจากเกษตรกรมีการใช้ปุ๋ยเคมีในปริมาณสูง ซึ่งทำให้คุณภาพของดินเสื่อมลงเรื่อยๆ ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นด้วย เกษตรกรพยายามแก้ปัญหาโดยการลดอัตราการใช้ปุ๋ยลง แต่ทำให้ผลผลิตหอมแดงลดลงไปด้วย ที่สำคัญคือเกษตรกรที่ประสบปัญหาส่วนใหญ่ยังไม่มีวิธีการในการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดินเพื่อเพิ่มผลผลิตหอมแดง

2. การรับรู้สถานการณ์การใช้สารเคมีในการเกษตรของชุมชน

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ให้ข้อมูลว่า การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สารเคมีในการเกษตรมักไม่ได้ข้อมูลที่เป็นความจริง เกษตรกรจะปฏิเสธว่าไม่ใช้สารเคมี เนื่องจากเกรงว่าจะไม่มีผู้มาซื้อผลผลิต ผู้นำชุมชน ให้ข้อคิดเห็นว่า การจะลดการใช้สารเคมีในการเกษตรจะต้องมีการนำร่องของเกษตรกรที่ใช้สารชีวภาพในการปลูกหอมแดง ดังคำกล่าวของผู้นำชุมชนคนหนึ่งซึ่งกล่าวว่า “เกษตรกรที่นี้ถ้าไม่นำผมว่ายาก ไม่เห็นผล ไม่ทำตาม หรือต้องให้ทางเกษตรมีการจัดการที่ดี ธรรมชาติหรือส่งเสริม และนักวิชาการเกษตรต้องเข้ามาคลุกคลีแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรอย่างใกล้ชิด”

เกษตรกรผู้ปลูกหอมแดงรับรู้สถานการณ์ว่ามีการใช้สารเคมีที่ค่อนข้างมาก เนื่องจากต้องการให้ผลผลิตออกมามีคุณภาพ และผู้รับซื้อผลผลิตพึงพอใจโดยไม่ให้ความสำคัญว่าจะใช้สารเคมีในการเกษตรหรือไม่

การรับรู้ผลกระทบทางสุขภาพจากการใช้สารเคมีในการเกษตร เกษตรกรขาดความตระหนักเกี่ยวกับอันตรายที่เกิดขึ้นเนื่องจากไม่เคยเห็นคนที่ได้รับอันตรายถึงชีวิตจากการใช้สารเคมีในการเกษตร

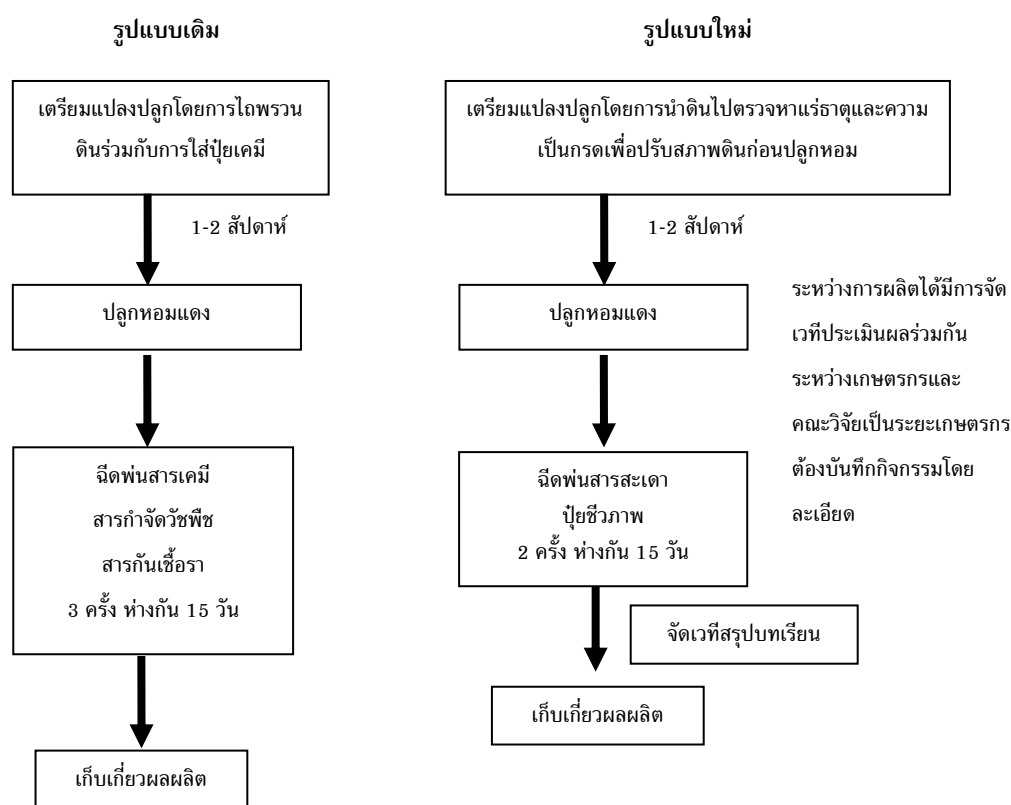
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดการใช้สารเคมีในการเกษตร จากการทำประชาคมในกลุ่มเกษตรกรจำนวน 30 ราย ได้เกิดเกษตรกรแกนนำ จำนวน 8 ราย ที่ยอมรับกระบวนการในการลดการใช้สารเคมีในการเกษตรรูปแบบใหม่ เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นและนำไปสู่การถ่ายทอดให้กับเกษตรกรรายอื่น เหตุผลที่เข้าร่วมโครงการ ส่วนใหญ่เพราะต้องการทดลองปลูกว่าดีจริงหรือไม่ รองลงมาคือ ต้องการลดการใช้ปุ๋ยเคมี และเห็นว่าเป็นโอกาสดีที่มีหน่วยงานเข้ามาแนะนำส่งเสริมในพื้นที่ เกษตรกรบางรายกล่าวว่า การทำงานร่วมกับนักวิจัย ทำให้เกษตรกรมีความกล้าที่จะทดลอง เพราะนักวิจัยเป็นผู้ที่มีความรู้และได้พิสูจน์ผลมาแล้ว ที่สำคัญคือ การที่นักวิจัยมาติดตามงาน คอยเป็นที่ปรึกษา คอยให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด ทำให้มีกำลังใจที่จะทำตามแผนทดลองอย่างจริงจัง

กระบวนการปลูกหอมแดงรูปแบบใหม่ที่เกิดจากการร่วมกันคิดของชุมชนและคณะวิจัย คือ เกษตรกรจะแบ่งแปลงเพื่อทดลองปลูก จำนวน 2 งาน ส่วนแปลงอื่นจะใช้รูปแบบเดิมเพื่อเปรียบเทียบต้นทุนและผลผลิตที่ได้กับการปลูกรูปแบบใหม่ การปลูกหอมแดงรูปแบบใหม่เกษตรกรจะมีการตรวจคุณภาพดินก่อนที่จะเริ่มปลูก และปรับสภาพดินตามผลการตรวจ โดยใช้ปุ๋ยหมักผสมสารกันเชื้อราแทนการใช้ซีไค ใช้ปูนขาวปรับสภาพดิน มีการปลูกถั่วก่อนปรับสภาพดินเพื่อใช้ถั่วเป็นปุ๋ยสด กระบวนการดังกล่าวทำให้ดินมีสภาพดีขึ้นจึงมีการใช้ปุ๋ยเคมีลดลง เกษตรกรสามารถลดต้นทุนในการผลิตประมาณ 3,000 บาทต่อไร่ ทำให้ในแต่ละรอบปีของการปลูกหอมแดงเกษตรกร ลดต้นทุนการผลิตได้ประมาณ

ประมาณ 6,000 บาทต่อไร่ เกษตรกรแกนนำยังรับรู้ว่ามีสุขภาพดีขึ้น จากเวทีพูดคุยระหว่างนักวิจัย และเกษตรกร รวมทั้งการทำงานร่วมกันทำให้เกษตรกรมีความเข้าใจแนวทางการทำเกษตรโดยลดการใช้สารเคมีมากขึ้น มีความพยายามที่จะลดการใช้สารเคมีลง

นอกจากนี้ ทีมวิจัยและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในชุมชนได้ไปสร้างความตระหนักถึงอันตรายจากการใช้สารเคมีในการเกษตรทางด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต โดยการให้สุศึกษาอย่างต่อเนื่องแก่เกษตรกรในชุมชนร่วมกับการตรวจสอบสารเคมีในกระแสเลือดทุก 3 เดือน ซึ่งพบว่าอัตราการตรวจพบสารเคมีในกระแสเลือดลดลง จากก่อนเริ่มโครงการตรวจพบสารเคมีในกระแสเลือดในกลุ่มเกษตรกรร้อยละ 10 แต่หลังจากดำเนินโครงการ ได้มีการตรวจพบสารเคมีในกระแสเลือดของเกษตรกรร้อยละ 3

ความสำเร็จของงานวิจัยร่วมกันระหว่างนักวิชาการและเกษตรกรในส่วนนี้ที่เห็นผลชัดเจนคือสามารถลดต้นทุนในการผลิต ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่ม มีสุขภาพดีขึ้น และมีกรขยายผลไปยังเกษตรกรรายอื่นที่สนใจในกระบวนการผลิตรูปแบบใหม่ นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายการตลาดซึ่งเกิดจากการไปเรียนรู้ร่วมกับชุมชนอื่นซึ่งทำให้สามารถผลิตเพื่อจำหน่ายกับเกษตรกรนอกชุมชนได้อีกด้วย ซึ่งทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง

ภาพที่ 1 เปรียบเทียบการปลูกหอมแดงรูปแบบเดิมกับรูปแบบใหม่

วิจารณ์และสรุปผลการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการทดสอบ และขยายผลการวิจัย

คณะวิจัยได้ดำเนินการร่วมกับเกษตรกรผู้ปลูกหอมแดงในตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ มีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการ 8 ราย เริ่มดำเนินการ ตั้งแต่เดือนกันยายน 2548 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2550 ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่มีการใช้สารเคมีในการเกษตรร่วมกับสารชีวภาพ แต่ไม่มีการบำรุงรักษาสภาพดินทำให้คุณภาพดินเสื่อมลง จึงทำให้เกษตรกรมุ่งแต่ใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต

ความสำเร็จของงานวิจัยร่วมกันระหว่างนักวิชาการ และเกษตรกรที่เห็นผลชัดเจน คือ สามารถลดต้นทุนในการผลิตจากการใช้ปุ๋ยเคมีลดลง ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มมากขึ้น รู้จักวิธีการบำรุงรักษาสภาพดิน และยังมีสุขภาพดีขึ้น

ในระหว่างดำเนินการวิจัยคณะวิจัยได้จัดเวทีให้เกษตรกรถอดประสบการณ์และการสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการที่เหมาะสมให้กับเกษตรกรรายอื่น กระบวนการดังกล่าวทำให้เกิดความมั่นใจในความรู้และความสามารถของตน (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2548)

การกระตุ้นให้เกษตรกรเรียนรู้สถานการณ์ของชุมชน โดยการวิเคราะห์ชุมชนร่วมกันระหว่างชุมชนกับคณะผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนอย่างละเอียดมากที่สุด เพราะชุมชนเป็นผู้ที่รู้ว่าอะไรคือประเด็นปัญหาที่แท้จริงและเป็นสิ่งที่ประสบด้วยตนเอง โดยทีมวิจัยเป็นเพียงวิทยากรกระบวนการช่วยป้อนประเด็นคำถามและคอยกระตุ้นให้ชุมชนคิดอย่างมีเหตุผล (สุทธิชัย อาภากร, 2548) อย่างไรก็ตามเกษตรกรยังมีความไม่สบายใจต่อการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สารเคมีในการเกษตรเนื่องจากเกรงว่า ข้อมูลต่าง ๆ อาจสร้างผลกระทบต่อผลผลิต โดยเฉพาะผู้บริโภครู้สึกถึงการบริโภคพืชที่ใช้สารเคมีในการเกษตร ทั้งนี้เพราะการทำความเข้าใจเรื่องสารเคมีทั้งในบทบาทผู้ปราบศัตรูพืชและเพิ่มผลผลิตอีกด้านคือผู้ทำลายที่ส่งผลกระทบต่อคนและสิ่งแวดล้อม (สมชัย ภัทรธนานันท์, 2548) นอกจากนี้การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (Learning by doing) ของคนในชุมชนทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิต หรือเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้คือปัญหาการผลิตหอมแดง โดยผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา แนวทางแก้ไข และลงมือปฏิบัติ รวมทั้งนำกลับมาทบทวนสรุปบทเรียน เพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้นต่อไป กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้จะช่วยยกระดับสติปัญญา ช่วยแก้ไขปัญหาคือและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น (สุพัตรา ชาติบัญชาชัย, 2548)

การสร้างเครือข่ายตลาดหอมแดง ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างโครงการวิจัย โดยการให้เกษตรกรได้ศึกษาดูงานชุมชนอื่นซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยตรงที่ได้พบได้เห็นของจริง หรือได้แลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีประสบการณ์ตรงด้วยตนเอง กระบวนการเรียนรู้ตรงจะทำให้ผู้เรียนได้รับร่วมกับประสบการณ์ตรงของตนเอง (เสรีพงศ์พิศ, 2548) การศึกษาดูงานระหว่างกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน ยังเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอีกด้วย (เจลิยว บุญภาคี และคณะ, 2545) ซึ่งผลที่ได้รับจากการไปศึกษาดูงานได้นำเสนอให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบาย

ในการลดการใช้สารเคมีคือองค์การบริหารส่วนตำบลชัยภูมิ การทำเกษตรนั้นมีทางเลือกมากมาย และมีมากกว่าเกษตรแบบใช้สารเคมี ซึ่งได้แก่ เกษตรแบบผสมผสาน ไร่นาสวนผสม เกษตรยั่งยืน เกษตรทฤษฎีใหม่ วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ ซึ่งเรียกวิธีการทำเกษตรเหล่านี้รวมๆ ว่า “การทำเกษตรแบบยั่งยืน” (สัมพันธ์ เตชะอริก และคณะ, 2545) ซึ่งถือเป็นทางเลือกหนึ่งของการวิจัย ครั้งนี้ และการทำเกษตรแบบยั่งยืนเป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับเมืองไทยอย่างยิ่ง เพราะประเทศไทยมีเงื่อนไขและความพร้อมของปัจจัยต่างๆ ที่เหมาะสมซึ่งประเทศอื่นๆ ไม่มี เช่น ความหลากหลายทางชีวภาพของธรรมชาติในประเทศไทย และคนไทยถนัดเรื่องการเกษตรมากที่สุด ทำเกษตรมาหลายชั่วอายุคน จนมีวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงเรื่องเกษตรมากมาย (วิวัฒน์ ศัลยกำธร, 2545)

อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นกระบวนการซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต โดยกระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ (สิริลักษณ์ ยัมประสาพร, 2548) ซึ่งนำไปสู่การเอื้ออาทรต่อกันและเป็นการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองภายในกลุ่ม ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้เกิดกลุ่มเกษตรกรลับแล ซึ่งมีการรวมกลุ่มกันซื้อขายวัตถุดิบในการผลิตปุ๋ยชีวภาพเพื่อลดการใช้สารเคมี

ในการวิจัยครั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งในด้านการสร้างเกษตรกรแกนนำเพื่อลดการใช้สารเคมีในการเกษตร เนื่องจากเกษตรกรแกนนำพึงพอใจในผลสำเร็จที่เกิดขึ้น และไม่มีเกษตรกรรายใดที่ถอนตัวออกจากกระบวนการทดลอง อีกทั้งเกษตรกรยังมีการขยายผลการทดลองในพื้นที่ของตน

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเครือข่ายการวิจัยภาคเหนือตอนล่าง ที่สนับสนุนเงินทุนในการทำวิจัยและเครือข่ายในการวิจัย สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขต 2 จังหวัดพิษณุโลก (สวพ.2) ขอขอบพระคุณผู้นำชุมชนและเกษตรกรทุกท่านที่ให้ความเมตตา อำนวยความสะดวกและให้ความช่วยเหลือให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะที่มีคุณค่ายิ่งตลอดการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- เจสสิยา บุรีภักดี และคณะ. (2545). ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชน. นนทบุรี: เอส.อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2548). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- วิวัฒน์ ศัลยกำธร. (2545). ยุทธศาสตร์ชาติกับการทำเกษตรอินทรีย์ : ชุมชนไทย. ใน วารสารเพื่อการพัฒนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 7 พฤศจิกายน – ธันวาคม 2545.
- สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. (2546). หยุดสารเคมีเกษตรเพื่อสุขภาพคนไทย. กรุงเทพฯ : กระทรวงสาธารณสุข.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2544). การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเกษตรกรรมยั่งยืน.

ขอนแก่น : คลังนาวิทยา.

สมชัย ภัทรนันทน์. (2547). สารเคมีอันตรายต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี.

สุทธิชัย อากาศโร (พระมหา). (2548). นวัตกรรมการเรียนรู้ชุมชน : คน ชุมชน และการพัฒนา.

กรุงเทพฯ : พิสิษฐ์ไทยออฟเซต.

สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. (2548). กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน. กรุงเทพฯ : พิสิษฐ์ไทยออฟเซต.

สุพัตรา ชาดิปัญชาชัย. (2548). กระบวนการเรียนรู้ : แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย.

กรุงเทพฯ : พิสิษฐ์ไทยออฟเซต.

เสรี พงศ์พิศ. (2548). ชุมชนเรียนรู้ อยู่เย็นเป็นสุข. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์.

เสรี พงศ์พิศ. (2548). ปรัชญา ชีวิตคิดนอกกรอบ. กรุงเทพฯ : พลัပ္ปัญญา.